

La premsa i els fotògrafs de la Setmana Tràgica

La commemoració del centinari del fets coneguts com La Setmana Tràgica ha comportat un allau considerable de treballs sobre aquest gran esdeveniment. Llibres, assaigs històrics, novel·les, exposicions, itineraris per la ciutat i revistes (aquesta mateixa n'és un exemple), entre d'altres, han proliferat arreu tot enriquint i revisant uns fets que ja des del mateix temps en què ocorregueren suscitaren l'interès dels seus contemporanis.

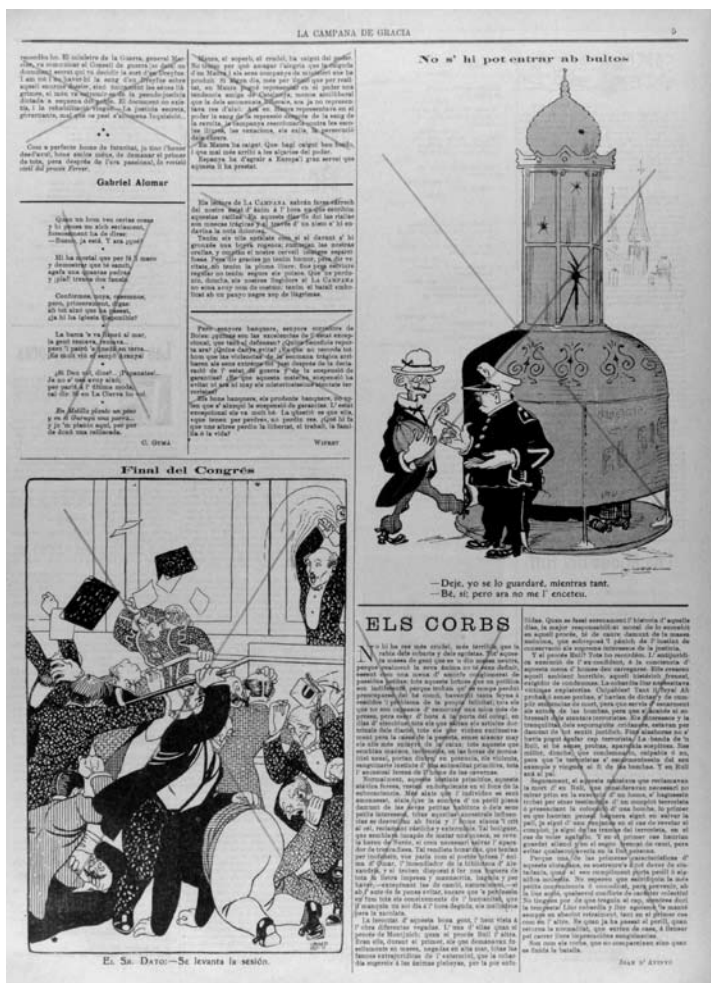
La Catalunya de 1909 comptava ja amb un gran nombre de publicacions periòdiques, revistes i diaris que feien clarament de portantveus de les diverses opcions polítiques, (fins i tot d'una manera molt més accentuada que en l'actualitat). Així, partits polítics, sindicats, organitzacions anarquistes, moviments religiosos... tots tenien les seves pròpies capçaleres utilitzades per expressar i difondre els seus corrents d'opinió i disposades a llençar les

més virulentes diatribes en contra de l'"altre".

En un temps on els mitjans de comunicació es limitaven a la premsa escrita, els diaris van prendre un protagonisme excepcional en la creació d'un estat d'opinió al

voltant de la Setmana Tràgica, tant pel que fa al cultiu de la seva llavor, com en el seu desenvolupament i en les conseqüències posteriors. A tall d'exemple podem mencionar l'article *¡Rebeldes! ¡Rebeldes!*, publicat el 1906 per Alejandro Lerroux al setmanari *La Rebelia*, òrgan d'expressió de les joventuts radicals lerrouxistes, des del qual s'incitava a un anticlericalisme furibund. O en el mateix sentit, l'article *Remember!* publicat el 25 de juliol, el dia abans d'esclatar

La censura de premsa va afectar especialment els nombrosos setmanaris satírics que es publicaven a la ciutat. Pàgines de la Campana de Gràcia el Juliol de 1909. BIBLIOTECA DE CATALUNYA

Ban del gobernador militar, Luís Santiago de Manescau que estableix la censura de la premsa.

Artículo 5.º

Quedan sometidas a la prévia censura las publicaciones por medio de la imprenta u otro medio mecánico de publicación á cuyo efecto se remitirán con la antelación conveniente, dos ejemplares en Barcelona, al Estado Mayor de esta Capitanía General, y en las demás localidades, á las Comandancias Militares y a falta de éstas a los Alcaldes; no pudiendo publicarse hasta que uno de ellos sea devuelto con el sello correspondiente, en la inteligencia que se suprimirá toda la parte del impreso, dibujo ó grabado que haya sido tachado.

la revolta, al diari *El progreso* del partit radical, on es recordava la crema de convents del juliol de l'any 1835 a Barcelona. Un cop acabada la revolta i des de l'altra banda, podem esmentar la campanya *Delateu!* que va iniciar el diari *La Veu de Catalunya*, controlat per la Lliga.

Durant els dies de revolta, però, aquest protagonisme quedarà silenciàt. El 26 de juliol un ban del governador militar, Luís Santiago de Manescau va declarar l'estat de guerra a la província de Barcelona i va establir la censura de la premsa que es va allargar fins a principis d'agost. Les primeres edicions de les publicacions que apareixen a partir del dia 1 d'agost (*la Vanguardia* el mateix dia 1, a *La Cataluña* del dia 7, *La veu de Catalunya* i amb mínimes variacions a *La Campana de Gràcia* del dia 3) estaven encapçalades per un text governatiu que resava "En una reunión celebrada por varios representantes de la mayoría de los periódicos locales, con unanimidad absoluta y elevado espíritu en pro de la pública tranquilidad, de la necesaria paz y de los altos intereses de la ciudad, se convino aceptar como común una nota informativa de los sucesos acaecidos en Barcelona desde el 26 del actual al 30 del mismo, hecha de acuerdo con las instrucciones de la censura militar".

En la majoria de la premsa es condemnen els fets del juliol 1909 amb titulars com "La gran Vergonya" –nom del reportatge fotogràfic publicat a l'*Il·lustració Catalana* (el 8 d'agost de 1909)

i utilitzen comentaris com els següents (acompanyats d'una selecció d'imatges que documenten els danys provocats als convents):

"N'han dit la setmana tràgica... n'han dit la setmana de la Passió... Nosaltres en diríam la Setmana vergonyosa. Ni tenim calma per ordenar les notes, ni tenim llibertat per parlar-ne. Y conjuntem aquest numero de conformitat ab la censura militar. Suprimim tota mena de text y deixem parlar els gravats, les fotografies fetes expressament."

Aquesta unanimitat en la premsa més majoritària del país només va ser trencada pel poeta Joan Maragall que, contràriament a la major part dels homes

de lletres que van escriure sobre la Setmana Tràgica, va analitzar els fets des de un altre punt de vista. En el primer dels seus tres articles, *Ah! Barcelona...*, publicat l'1 d'octubre Maragall remarca la importància de trobar l'arrel del problema i l'origen de l'aixecament popular. Posteriorment, en el seu article *La Ciutat del perdó* que va ser censurat pel director de *La Veu de Catalunya* Prat de la Riba i no va ser publicat fins l'any 1932 dins de les obres completes del poeta, Maragall invoca clemència i pietat per als revoltats condemnats ja que veu, en la postura de la burgesia una corresponsabilitat respecte als esdeveniments de la Setmana Tràgica.

En un altre article publicat el 18 de desembre de 1909 amb títol *L'església cremada*, Maragall convida l'Església a la reflexió tot dient que la persecució patida durant els dies de la Setmana Tràgica havia de representar una ocasió perquè l'Església dels rics i dels potents es convertís en la veritable Església dels pobres i dels desesperats.

Tropes de l'exèrcit en un carrer de Barcelona, durant la repressió del moviment. FOTO: BRANGULI/ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA.

En el camp de la repressió i contràriament als diaris catalans, la premsa estrangera sí que es va fer ressò de l'indignant procés i de l'execució de Ferrer i Guàrdia definit per moltes veus com a crim d'estat. Un exemple d'això el trobem en el socialista francès Jean Jaurès que connecta els fets de juliol amb les protestes per una guerra dura i injustificada; així en el diari socialista *L'Humanité* apareixen una sèrie de vuit articles amb títol *La révolte ouvrière en Espagne* signats per Magín Vidal i Ribas. Pseudònims sota el qual s'amagaven les identitats d'Antoni Fabra i Ribas, Magí Marcet i Rossend Vidal, tres dels protagonistes de la revolta. A través d'aquests articles explicaren als lectors francesos la interpretació dels fets del juliol des de el punt de vista de la classe obrera i les justificacions dels revoltats.

Tot i que durant aquells dies els diaris no pogueren sortir al carrer sí que hi sortiren els fotògrafs. En aquest àmbit cal destacar el paper dels fotoperiodistes catalans de l'època. De fet, es considera que els reportatges apareguts durant aquells dies donen el tret de sortida al fotoperiodisme a Catalunya, un nou llenguatge visual que neix a la Catalunya de principis de segle. Les innovacions tècniques com l'alleugeriment dels equips

Soldats davant d'una barricada feta de llambordes al carrer Sant Pere Màrtir, del barri de Gràcia, Barcelona. FOTO: ADOLF MAS/INSTITUT AMATLLER D'ART HISPÀNIC.

Els fotògrafs de la Setmana Trágica

Adolf Mas (1861-1936), nascut a Solsona, era un dels principals fotògraf de l'època. Els seus treballs estaven centrats en el camp de l'art, l'arquitectura, l'arqueologia i el paisatge, i era especialista en documentar i plasmar nombrosos edificis modernistes, tan interiors com exteriors, col·laborant amb els arquitectes més prestigiosos del moment. La seva amistat amb el mossèn i historiador de l'art Josep Gudiol li va permetre fotografiar gran part de l'art català, creant un llegat impressionant que actualment es conserva a l'Institut Amatller d'Art Hispànic. La seva obra esdevé cabdal per l'estudi de l'art català, ja que moltes de les obres fotogràfiques van desaparèixer durant la Guerra Civil, preludi de la qual foren els fets de la Setmana Trágica que ell mateix va retratar.

Josep Brangulí (1879-1945), nascut a l'Hospitalet de Llobregat, fou l'iniciador d'una important nissaga de fotògrafs que retrataren la vida social catalana durant un període cronològic molt ampli (1899-1980). Les seves imatges il·lustren la vida i els canvis experimentats per la societat, la cultura, l'economia i la política catalana. Josep Brangulí provenia de una família de gravadors i litògrafs, oficis que en un principi compatibilitzà amb el de fotògraf. Les seves imatges il·lustraren algunes de les principals publicacions del moment com *El Cu-Cut*, *La Hormiga de Oro* o *La Vanguardia* o l'*ABC*, entre d'altres. El seu treball fou continuat pels seus dos fills, Joaquim i Xavier, i els fons de la nissaga es conserven a l'Arxiu Nacional de Catalunya i a l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona.

Frederic Ballell (1864-1951) va ser el màxim representant del foteriodisme a principis de segle. La seva obra és especialment prolífica de l'any 1903 al 1917 quan retrata els principals esdeveniments de la vida social burgesa barcelonesa. Els seus reportatges es publicaven periòdicament a les principals capçaleres de l'època, com la *Il·lustració Catalana* o *Feminal*. La majoria dels seus fons es conserven a l'Arxiu Històric de Barcelona.

Enric Castellà és segurament el més desconegut. Tot i això fou autor de gran part de les imatges aparegudes en el recull que va publicar el diari *La Actualidad* el 28 d'agost i és autor de la imatge més emblemàtica de la Setmana Trágica, una panoràmica general de Barcelona en flames presa des de la muntanya de Montjuïc el dimecres 28 de juliol de 1909.

Alessandro Merletti (1860-1943) havia nascut a Torí, després d'emigrar a l'Argentina, s'instal·là a Barcelona on exercia de rellotger. Va començar en el món de la fotografia de la mà d'un amic i aviat es comprà una motocicleta per a desplaçar-se ràpidament a cobrir diversos esdeveniments al llarg d'un dia. Els seus inicis com a fotògraf estan estretament vinculats amb la Setmana Trágica ja que la primera imatge fou la que realitzà en el judici a Francesc Ferrer. Els estaments militars havien prohibit tota mena de fotografies. Merletti, ajudat per la seva perícia com a rellotger va fabricar una petita camera que va amagar sota la seva corbata i per un forat d'aquesta va captar l'única instantània que existeix d'aquell consell de guerra. La imatge fou publicada a *La Campana de Gràcia* i fou reproduïda arreu del món. Aquesta fotografia, a banda de ser l'única que es pogué obtenir, on es veu Ferrer i Guàrdia assegut al banc dels acusats, fou alhora la primera fotografia feta mai a Europa a l'interior d'un tribunal (4). Una imatge, per tant, doblement històrica. La innovació tècnica del fotògraf també va quedar palesa en fotografiar per primera vegada la façana del Palau de la Música sencera, sense distorsions, amb un gran angular que ell mateix va fabricar (5). Merletti va col·laborar en publicacions com *La Hormiga de Oro*, el *Mundo Gráfico*, *La Esfera*, *Crónica* i *Blanco y Negro*. El seu fill Camil va continuar la seva tasca com a fotògraf. El seu fons fotogràfic a l'Arxiu Històric de l'Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya.

pesants faciliten la possibilitat de fer fotografies amb la càmera en mà, fet que augmenta la llibertat del fotògraf que pot entrar dins mateix de l'escena i passar desapercebut amb major facilitat, aconseguint així una imatge més directe i convincent (1).

El paper de la premsa gràfica en la plasmació de l'imaginari col·lectiu dels fets sobre la majoria de la població fou molt accentuat. Imatges escabroses com les de tombes de monges profanades, esglésies totalment destruïdes, o la imatge presa pel fotògraf Castellà des de Montjuïc on Barcelona sembla que cremi pels 4 costats han quedat fixades en la memòria del país. Es tracta d'imatges preses durant aquells dies però en les que difícilment podem veure els revoltats en acció, sinó només les conseqüències dels seus fets. Així doncs, i com constata Espinet (2), la premsa gràfica no fou portaveu dels protagonistes, sinó que més aviat actuà com a constatatadora d'un fet i les seves conseqüències més immediates.

Tot el contrari es pot dir dels dibuixos i il·lustracions publicats en revistes i diaris de l'època (com l'Esquella de la Torratxa, La Campana de Gràcia, El Papitu o el Cu-Cut) que, seguint la tradició satírica del segle XIX caricaturitzaven i acusaven els més poderosos i a l'església de provocar les

Aixecament d'una barricada per part dels revoltats. FOTO: FREDERIC BALLELL/ARXIU FOTOGRÀFIC DE BARCELONA.

La fotografia de Barcelona en flames des de la muntanya de Montjuïc, d'Enric Castellà, publicada al setmanari La Actualidad, s'ha convertit en un dels principals símbols de la Setmana Tràgica.

desigualtats que havien encès la metxa de la revolta. En aquest tipus de publicacions l'aparició de les fotografies hi eren més bé escasses i quan hi apareixien no eren majoritàries les referents a les destruccions i crema d'esglésies i convents, sinó més aviat de les tropes embarcades al port, de les barricades aixecades als carrers i dels ferits o morts, en un

intent d'intentar treure ferro a la situació (3).

D'entre els fotoperiodistes que il·lustren els principals ocorreguts en aquells dies destaquen, Adolf Mas, Josep Brangulí, Frederic Ballell, Enric Castellà o Alessandro Merletti.

Finalment, i en cap de la producció fotogràfica destaca com a fet rellevant l'edició de col·leccions de targetes postals sobre la crema de convents, la més destacada de les quals fou elaborada per Àngel Toldrà i Viazo (1867-1956) i que recull les instantànies dels principals fotògrafs. En aquestes sèries resulta rellevant la pràctica inexistència de figures humanes, llevat d'algun soldat en primer terme que serveix per a explicitar la magnitud de la tragèdia i ens serveix de comparació amb l'escala humana. Les imatges se'ns presenten com a fotografies monumentals de la destrucció, unes instantànies que podrien servir per a reflectir la monumentalitat del patrimoni religiós en tota la seva esplendor però ara a l'inversa (6). La utilització de les targetes postals per a reflectir els fets de la Setmana Tràgica no resulta de ser curiosa si tenim en compte l'ús original pel qual havien estat

creades i que no foren utilitzades en aquest cas, però sí que tingué la resta de material publicat per aquest editor barcelonès, el més rellevant de les primeres dècades del segle XX.

El cas de la Revista Jorba, de Manresa

Fora de la ciutat de Barcelona, d'entre la nombrosa premsa existent a les comarques catalanes, fou la Revista Ilustrada Jorba en el seu número 2 la que va publicar el reportatge més extens, i inclou un ampli reportatge i interessants fotografies de les esglésies i convents cremats i assaltats de la ciutat de Manresa. El reportatge va aparèixer el mateix agost de 1909 i el fet que una revista amb finalitats comercials i propagandístiques d'una marca comercial, obrís les seves pàgines amb aquests fet, es demostra la seva rellevància. El text titulat *Tristes acontecimientos. Tres conventos incendiados* es limita a descriure els fets ocorreguts i destaca la participació de les autoritats i somatent pe fer front a la revolta, així com la mort de la última víctima manresana dels fets, Joaquim Cardona. Les quatre imatges que acompanyen el text eren obra de J. Guixà i corresponen a la façana del convent de les Caputxines després de ser incendiada, un interior del convent de les monges de l'Ensenyança, l'interior destruït de la nau de l'església de Sant Francesc i les restes del convent del Sagrat Cor. El reportatge causà gran impacte i posteriorment es va publicar al setmanari *La Actualidad*. Estracta, sens dubte, del reportatge més

extens aparegut fora de la capital catalana i les seves imatges recorden esglésies totalment cremades i recorden la monumentalitat destructiva de les postals publicades per Àngel Tolrà.

NOTES

- (1) PARER, Pep *El fons fotogràfic de la nissaga dels Merletti: mig segle de fotoperiodisme*. Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, 14. Barcelona 2003 p.113-130
- (2) ESPINET, Francesc: *La prensa gráfica y la memoria de la Semana Trágica* a "La Semana Trágica en Catalunya" Editorial Nabla. Barcelona, 2009.
- (3) ESPINET, Francesc: *La prensa gráfica y la memoria de la Semana Trágica* a "La Semana Trágica

Fotografia del judici a Ferrer Guàrdia, realitzada pel fotògraf Alexandre Merletti i portada del setmanari satíric *La Campana de Gràcia*, del 16 d'octubre de 1909, on va aparèixer publicada.

en Catalunya" Editorial Nabla. Barcelona, 2009.

- (4) <http://www.espaifotografic.cat/2009/07/30/les-imatges-de-la-setmana-tragica-i-iv/>
- (5) PARER, Pep *El fons fotogràfic de la nissaga dels Merletti: mig segle de fotoperiodisme*. Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, 14. Barcelona 2003 p.113-130.
- (6) F.X., *sobre el fi de l'art / F.X., sobre la fi de l'art. La Setmana Trágica*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 2002.

Jordi Algué Sala
historiador i documentalista
Roberta Tenci
historiadora i museòloga

Ctra. Sant Fruitós, 32 - bxs.

Tel. 93 821 45 90

Fax 93 821 45 91

08600 Berga

PLANA
a s s e s s o r i a s . l